

Mění se

Opakování ze 4. ročníku: stavba slova, vyjmenovaná slova
Slovotvorba; klíčová slova

Letní čas

Poslední říjnový víkend nás znovu čeká posun času. Tentokrát z letního středoevropského času zpět na středoevropský (SEČ). V neděli se ručičky hodin posunou ze tří zpátky na dvě, noc tedy o hodinu nabude.

Letním časem jsme se řídili od poslední březnové neděle. Je tomu tak vždy od roku 1996, i když předtím to platilo jen do konce září. Nyní se na letní čas přechází v určenou dobu téměř v celé Evropské unii podle polohy jejích zemí.

Přemýšleli jste někdy o tom, jaké důsledky má změna času třeba v dopravě? Vlaky, které jedou v noci, musejí hodinu čekat. Celá cesta potom trvá o hodinu déle.

1 Jak se projevuje změna času ve vaší rodině? Např. při vstávání, usínání a jiných denních činnostech. Vypravuj.

2 Uveď slova příbuzná s následujícími slovy. Urči jejich kořen.

čas, léto, posun, myšlení, mlýn, sypat, sípat, sýr, třpytit se, < významný, brzy, tři

Slova příbuzná jsou slova se stejným kořenem. Např. **ruka**, **rukáv**, **ručička**.

Stavba slova

předpona	předpona	kořen	přípona	koncovka
<i>ne</i>	<i>vy</i>	<i>myšl</i>	<i>en</i>	<i>ý</i>

3 Uveď ke slovům různé:

- předpony: být, vzlykat, myslit, slyšet,
- příponové části (u podstatných jmen urči koncovky): obyčej, sýr, dmýchat, mýtít, < smýkat.

Říkej tvary slov s různými koncovkami: vydra, sysel, slepýš, lýtko, vyžle.

4 Vyhledej v úvodním textu všechna slova příbuzná s některým z vyjmenovaných slov. S vyhledanými slovy utvoř nové věty.

- 5 Vypiš z vyjmenovaných slov deset sloves (< všechna slovesa). Seřaď je podle abecedy. Některá slovesa užij ve tvaru minulého času množného čísla ve větách.
Vzor: Obě moje tety bydlely v Mostě.

- 6 Doplni i, í, y, ý.

Na **zdi** v__sely starob__lé kukačky. Budík hlas__tě v__zváněl. Na b__lém stolku stály přes__pací hodiny. Právě odb__la šestá **hodina**. O v__kendu jsme navštív__li v__stavu hodin a **klenotů**. Čas pl__ne jako voda. U hodinek se m__rozb__lo bl__skavé skl__čko. **Hodinář** v__měnil **baterii**. Za skvělou **nov__nku** je považován mob__l v hodinkách.

- Urči u zvýrazněných podstatných jmen vše, co umíš.
Urči stavbu slov **přesýpací, výstava, blýskavý, vyměnit**.

- 7 Vyber si nějaké hodiny a co nejpodrobněji je popiš.

- 8 Doplni i, í, y, ý.

- p__tlovali ob__lí, b__blický příběh, om__vatelný nátěr, přechodné b__dlišťe, p__skovcové skály, l__cní kost, b__tové divadlo, b__l obv__něn z krádeže, mluv__l sm__řlivě, ohrnoval p__sky, průhledná zám__nka, pol__kal slab__ky, pl__nule v__právěl, přib__la nám práce, pl__nová maska, b__dné vědomosti, sm__čky p__smen, zam__tnutý v__robní postup, l__chotivá slova, igel__tový p__tlík
- m__nerálka z B__liny, l__bovolný předkrm, v__tr sm__kl padákem, kv__tky pel__ňku, odm__tl v__nu, náb__tkářský prům__sl, sm__šená čtyřhra, l__šácký úsměv, to je m__lka, kop__tnatý savec, zdv__hající se p__st, spodní voda vzl__ná, dob__tčí l__st, b__t na om__lu, svezli se l__muzínou, uv__díme se poz__tří
- Prav__delně si m__jeme ruce m__dlem. Zde se v__bírám__tné. M__slivna je ob__dlí lesníka. Hlem__žď je suchozemský plž s ul__tou. Z__skal s__každého v__braným chováním. V__zval jsem ji, ab__m__to v__světčila, ale odm__tla.

9 Urči skladební dvojice ve větách.

Noc o hodinu nabude. Vlaky hodinu čekají. Moji bratři každoročně přemýšleli o změnách času. V neděli zrána se hodiny posunou ze tří na dvě.

Urči základy vět.

10 Vyhledej chybné tvary podstatných jmen. Urči jejich vzor a nahraď je správnými tvary.

Člověk moderní doba potřebuje znát přesný čas. Potřebuje chodit včas do školy, do práci, na nádraží nebo na schůzka. V počátcích vzniku lidstvo se k určení období využívalo přírodních jev. Nejsnáze pozorovatelnými objektem bylo Slunce, Měsíc a hvězdy. Určit podle nich aktuální čas nebo roční období nebylo jednoduché. K odměřování časů se začalo využívat přesýpacích nebo vodních hodin.

11 Doplň.

Vis__ to, nev__ kde,
b__ je to, nev__ koho,
ukazuje, nev__ kam,
počítá a nev__ kol__k.

Co mají všechna slovesa v hádance společného?

12 Doplň i, í, y, ý.

Čas__ se změnil__

V minulosti lidé chodil__ jenom pěšky. Žádné dopravní prostředky nejezdil__.
Příroda nebyl__ zničená. Svět postupně měnil__ převratné vynález__. Na nich se podílel__ moudré hlav__ ze všech oborů lidské činnosti. V__te, že k měření času používal__ naši předkové p__sek a že v__vařená voda poháněla obrovské stroje? Kol__k koní měl „pod kapotou“ královský kočár?

O někol__k des__tek, stovek i tis__covek let později létáme do vesm__ru, automaty ovládl__ snad cel__ svět, a **příroda se postavila na zadní.**

Vysvětli význam tučně vytištěných částí textu.

Co jsou to **vědní obory**?
Jmenujte některé.

13 Rozděl slova do tří skupin podle jejich hláskové stavby: ×○×, ×××, ××○×.

kruh, pes, krk, mrk, les, věk, chov, frk, brk, hněv, moc, sloup

- Pracuj podobně i s následujícími slovy: rozděl je do skupin podle jejich hláskové stavby. mokro, lov, pěna, děs, nově, buch, sláva, kus, běda, temně, chlupy, chutný
- Uveď další slova patřící do jednotlivých skupin.
- Vyber z uvedených slov podstatná jména. < U kterých se neuzívá tvar množného čísla?
- Uveď slova příbuzná se slovy **temně, chlupy, kus**.

14 Doplň **i, y, a**. Podtrhni slova přejatá, která poznáš.

11. 11. zákazníci netrpělivě postával__ před novým nákupním centrem. Dveře se otevřel__ přesně v 11 hodin a 11 minut. Chodby vedl__ návštěvníky do obchodů. Téměř všechny prodejny nabídl__ zákazníkům zahajovací slevy. Ženy zamířil__ do parfumerie a potravin. Muži vyrazil__ za elektronickým zbožím. Celé rodiny zavítal__ do hračkářství. Návštěvníci ocenil__ rovněž služby opravy obuvi nebo optiky. Projektanti kladl__ důraz na zábavu, proto zde najdete i fontánu a kluziště. Sportovní nadšenci obdivoval__ fitcentrum. Milovníci jídla a pití využil__ nabídek kaváren a restaurací. Tyto stavby si vyžádal__ miliardové náklady.

- Urči skladební dvojice ve třetím a posledním větném celku.
- Vymysli krátké vypravování o tom, co se mohlo přihodit v nákupním centru, např. o ztrátě peněženky. Připrav si ho a přednes ve třídě.

15 Pomoz kamarádovi ze sousední země s češtinou. Oprav koncovky podstatných jmen.

Chci stihnout úkol ještě před odjezd na chalupy. Na kolik hodina máš nastavený budíky? Přijede tvoje kamarád zítra na návštěva? Nezapomeňte na zítřejší změna času. Cesta do Praha nám netrvala příliš dlouho. Nejraději mám zima, protože lyžování je můj velký koníček. V srpen vyrazíme na putování po našich velehory.

- Urči mluvnické kategorie (pád, číslo, rod a vzor) podstatných jmen, která jsi převedl(a) do správného tvaru.
- Vymysli, odkud by kamarád mohl pocházet. Který jazyk by byl jeho mateřský?

Přehled učiva str. 5.

Zimní pneumatiky

S blížící se zimou musí každý řidič myslet na **výměnu** pneumatik.

Zimní pneumatiky jsou **vyvinuty** tak, aby lépe přilnuly k vozovce, když teploty klesnou pod sedm stupňů Celsia. Mají **větší** záběr a zajistí kratší brzdovou dráhu, tedy i bezpečnější jízdu.

Pneumatika na zimu má více zářezů a navíc další jemné vlnkovité **zářezy**. Ty odvádějí vodu a sníh. Na boku bývá symbol sněhové vločky nebo nápis M+S. Hloubka vzorku je minimálně čtyři milimetry. Čím větší hloubka, tím lépe se pneumatiky na sněhu udrží. Na všech kolech vozidla **musejí** být pneumatiky se **stejným** vzorkem, jinak by se vozidlo hůře ovládalo.

Zimní pneumatiky jsou stále nezbytnější, a to nejen proto, že jejich použití bývá předepsáno.

(podle <http://auto.idnes.cz> a www.pneumatiky-zimni.info)

Pneumatika [-ty-], **mini-málně** [-ny-], **milimetr**, **symbol** jsou slova přejatá. Anders **Celsius** [celzijus] byl švédský fyzik.

16 Napiš krátký popis pneumatiky < pro člověka, který žil v době, kdy ještě nejezdily automobily.

17 Pro pravopis kterých slov z textu nahoře potřebuješ znát vyjmenovaná slova?

☐ Zdůvodni pravopis **í**, **ý** v tučně vyznačených slovech.

☐ Pro která slova nemůžeš použít česká pravopisná pravidla?

18 Dopln **i**, **í**, **y**, **ý**.

v zimním obdob___, mechanici rychle vyměňoval___ kola, teploty klesal___, vozovky se leskl___, pneumatiky nepodkluzoval___, silničáři opravil___ krajnice, příkopy odváděl___ vodu, spolujezdci četl___ nápis___, podjezd se zrcadl___, policisté zastavoval___ vozidla, motoristky požádal___ o pomoc, řidiči poslouchal___ vysílání Zelené vlny, na tabul___ch se objevil___ nové symbol___, výmol___ se prohluboval___, díry byl___ zřetelně vyznačeny, cesty se prodloužil___ objížděkam___, nechráněné železniční přejezdy někde vymizel___, posádky zasahoval___ i v nevlídném počas___

19 Proveď rozbor stavby slova (urči kořen, předponu, příponovou část, u podstatných jmen i koncovku).

výměna, brzdný, zajistit, zářez, označit, vzorek, < jízda, nápis, sněhový, hloubka, ovládat

20 Napiš vzorce uvedených souvětí.

Zimní pneumatiky lépe přilnou k vozovce, když teploty klesnou pod 7 °C.

Pneumatiky na zimu mají vlnkovité zářezy, které odvádějí vodu a sněh.

Zimní pneumatiky jsou nezbytné proto, že zabrání mnohým nehodám, zajistí snazší ovládání vozidla a řidič neriskuje pokutu.

- Co znamená slovo **zimní**? Které slovo se stejným kořenem jsi při vysvětlování využil(a)?

Mnohá slova vznikají (nejčastěji se odvozují) z jiných slov, např. **zima** → **zimní**, **hodiny** → **hodinář** → **hodinářův**. Slovo, ze kterého bylo utvořeno jiné slovo, se nazývá **slovo základové**, např. *hodiny* je slovo základové pro slovo *hodinář*, *hodinář* je slovo základové pro slovo *hodinářův*. Slovo, které není odvozené z jiného slova, je **prvotní**, např. *zima*, *hodiny*. Tvořením slov se zabývá **slovotvorba**.

- Porovnej následující odvozená slova s jejich slovy základovými.

vzor → vzorek

vnuk → pravnuke

počítat → počítadlo

pecka → peckovitý

modrý → modrat

hluboký → zhluboka

Část slova, kterou má základové slovo shodnou se slovem odvozeným, se nazývá **slovotvorný základ**. Část, která se liší, je **slovotvorný prostředek** (obvykle je jím předpona nebo přípona).

Např. *peck* = slovotvorný základ, *ovitý* = slovotvorný prostředek.

Slovotvorný základ se může shodovat se základovým slovem (*pralesní*) nebo s kořenem slova (*výlet*). Ve slovotvorném základu mohou být stejné hláskové změny jako v kořenu slova, např. měkčení: *ruka* → *ručka*.

21 Vyber správná základová slova ke slovům v levém sloupci. Urči slovotvorný základ.

jablečný

jaro

chodívat

hluboký

jarní

vrrr

hluboko

vrtat

vrčet

chodit

vrtačka

jablko

přelézt

učit, učitel

vzpomínka

plavání, plavat

učitelův

žák, žákovský

plavec

vzpomínat, upomínka

mražený

lézt, přelézat

žákyně

mráz, zamražený

Určení základového slova, slovotvorného základu a slovotvorného prostředku nazýváme **slovotvorný rozbor**. Např. lékařský – základové slovo *lékař*.

Určení kořene, předpon, přípon, popř. koncovy, je **rozbor stavby slova**. Např. *lék-ařsk-ý*.

- 22** Proveď slovotvorný rozbor. Slova základová vybírej z nabídky: pomůže ti, když si řekneš význam zkoumaného slova.

Kořen mají všechna příbuzná slova stejný, **slovotvorný základ** nikoliv. Např. *les* – *lesník* – *prales* – *pralesní* – kořen *les*.

lístek	rostlina	dobrota	sladký
	stonek		obr
	list		nedobře
	listový		dobří
bramboračka	bramborový	rádce	porada
	zelňačka		radit
	naběračka		radní
	bramborák		rada

- 23** Proveď slovotvorný rozbor. Pomocí slov základových vysvětli význam uvedených slov. Vzor: *kominík* – čistí *komíny*

míček, prodavačka, výletní, souhra, lepidlo, slunečnicový, Portugalec, nožka, < bučet

- 24** Rozděľ slova do skupin podle slovotvorných prostředků. Vysvětli význam těchto prostředků pro význam slov ve skupině. Vzor: *přípona -ař (kuchař, tiskař)* – názvy povolání

cvičiště, chlapeček, zmrzlinový, rozdělit, skladiště, rozložit, stromeček, rozkrojit, zeleninový, koupaliště, pracoviště, rozpůlit, hrneček, makový, dědeček, masový

- 25** Přemýšlej, proč jsou slova seřazena v tomto pořadí.

běhat – běžec – běžkyně

Vyhledej trojice slov, která spolu významově souvisejí, a uspořádej je obdobně.

dovést • plavat • letec • výměna • Pavlík • nedovést • vyspalý • plavec • spát
• vyspat • Pavel • vézt • vyměnit • Pavlíkův • letecký • plavecký • měnit •
letecky

- Které informace z textu *Zimní pneumatiky* jsou podstatné a které okrajové?
- Vypiš z podstatných informací nejdůležitější slova a slovní spojení.

Klíčová slova jsou nejdůležitější slova nebo slovní spojení určitého textu. Částečně vyjadřují jeho obsah. Často slouží čtenáři jako další orientační prostředek a i pro rozhodování, zda pro něj četba textu bude přínosná. Např. text *Zimní pneumatiky* je možné popsat klíčovými slovy *zimní pneumatiky*, *označení zimních pneumatik*, *vzorek pneumatik*. Podle klíčových slov můžeme vyhledávat např. (odborné) knihy v knihovně.

26 Napiš klíčová slova k textům *Letní čas* a *Křížíkova fontána*.

27 Vyber si asi jednostránkový text z učebnice *Člověk a jeho svět*. Sepiš k němu klíčová slova.

Jaký je rozdíl mezi podstatnými informacemi a klíčovými slovy?

28 Doplň a zdůvodni pravopis.

Na prvních hodinkách z počátku 17. století neukazoval__ čas dvě ručičky, ale pouze ručička hodinová. M__nutová ručička se objev__la až kolem roku 1700, sekundová ještě o několik des__tek let později. Skl__čka na hodinkách nebyl__, muselo stačit ochranné v__čko. Majitelé drahých strojků je nosil__ na krku. Hodinky na ruku připevněné na náramku nos__l__ nejprve ženy. Muži je až do roku 1914 téměř nepoužíval__. Zv__kl__ si na ně za první světové války až vojáci v zákopech. Tam totiž neb__l čas ani prostor na jejich v__tahování z kaps__.

Vyhledej v textu klíčová slova.

29 Diktát.

Majitelé připravili svá vozidla na zimní období. Řidiči přezuli pneumatiky. A jak se chystají cyklisté? Ti nezodpovědní jezdí bez přípravy v každém počasí. Někdy nepoužívají ani vhodné osvětlení. V zimě je brzy tma a oni nejsou na silnici vidět. Myslete na své bezpečí a zdraví!